

Е. АНДРЕЕВА

И И И А Л Ё Ш А

Караз ак-көк, күзөн-сары чүрбөштөрлөгү,
Калыр тейге бичим оочука көрүп турган.
Оң баары, куу чалым чалым орта
Орус шивель келип алган солдат турган.

Ада-чурттай, бажынынан аман ирак
А ол бедик тепкиши орта тургуде
Соока дожу, өрткө чиртти, өлүм эртип,
Солзат дээрге, кандыг берге эртелеп дээр.

Дайзын-биле коргус чокка сегиржиң ап,
Дары тынп, хойну көрүп келгенден
Арны ширин, дилем түрдүз бозу берген
Алеша ам маны дашта турары ол.

Оо! дээрге, ана-ла бир бөдүүн оол-дур,
Опох болган соңуугаачал, биздиги-лаа.
Москвага төртүгүңсө, аңаа чурттан,
Моонлаа чокка өзүп келген Алеша-дыр.

Хелбээ-кожа оолдары дег, дайынчы эр,
Хертеп думчуун кезеде-ле суйбан чорур.
Төрөн турткан солзаттыва чоралды дээр,
Тенчүү чок дигри болуп артып калган.

О Г Л У М Г А

Дүүн чаа мырай каттырыңгыч чаш төл турдун.
Чүсө болза, «Авай!» дээшпид шорлур турдун.
Дүвүрел чок, кайжык-даа чоруп боор мен,
Чү деп чү дээр, улуг кижж болган-дыр сен.

Күзөл чүткүү, чизинилег билишкениңиң
Хүндөн-хүптө арамыста өзүп оор.
Чакшы шагын сатыш чова, бодол эвес.
Салгаларың азында чорудуң-дыр.

Чашкы шаг дег, кезеде сээ херээм-даа чок,
Чачын орта аргалың оорбас мен.
Ынчалза-даа чүсө бөдүүн диниңиз
Ынактым, салгаларың алгыш баар сен.

Шаа ол шугту — төрөн чирин дегемнери.
Сеткит, хоор чон, хоорай, ажи, дүвүрелдер
Чач хун-биле алган чорур бугу күзөң,
Сенээ чурттар, өлүм чөгүм уламчың.

Очулдуңар: О. СУВАКПИТ.

Э К И - Л Е К И Ж И

Суралгы япон режиссер Акира Куросава дугайында
параллаага хой чуулар болган материалдар үчкө.
Оң ажил-чорудуугаа азын кай номкорда сайтар.
«Дерсу Узала» тырттыр турла, оон-биле ка-
ды ажилал турган совет режиссер чамдык солун, ка-
тырчыг таварыгалары «Неделгас» бижэи. Ону
бистин солунуңу номчукчуларыга бараалгаттымыс.

Ажылдай бергенде арзылан-
пар дег шыдамы, хордаанда
— чакык! Кижж чокушудула-
рың берге, шыгым, мыт чон.
Узун, аржанымдар, кара көс-
түк кедер... «Дерсу Узала»
деп кинону тырттыр тур-
ган, Совет Эмгектинге ол че-
ди чүс ажыг хонук туртаан.

Белеткелдер үчкө, фильм-
ге дигри амьтаннар ажилла-
рың дугайында чутаа болуп
турла, Куросава бисти кайта-
кан: бүгү аңгар, оң шитинде
хаванар, азыг, пар, дотер-
ең чирлик болур учуруг деп,
ол негезде салган. Чүте дээр-
ге, чаагыттыр кай аңгарын
көрүжү-даа, кылаштары-
даа сыр өскө боор чүсө
— дээр.
— Чертлик амьтаннар бистин
боттарымыска халлаа кел-
— дигиң, Куросаваны бүзүр-
дирин аралаштымыс.

— Арсеневтин отрядыга
боо-тескестик адыжылар тур-
ган ийик чон — деп, Куросава
дүжүп бербей-дир, — бистер
база-ла оозал-ондатык баш бу-
рунгар бодап, белеткелди
алыр учуруг бис.

Оон-биле чөпшээрелеп уссу-
рий тайгасында адыр турдур
журга таварыштымыс.

Режиссер Никита Орловтун
тырттыр турган «Моисей»
биле 50 харлаа — деп кинога
бир эпизодка Акира Куросава
база кирер учуруг турган.
Орловтун дилээн күсөдөн
бээрин Куросавадан эрештим.

— Дилеп турар чүвезин
менден кым-даа амыг чедир
чедип ал шыдаван чүсө, түгө
дээрге ол амьдаралчын кылдыр
көзүлбөс болур — дээр, Аки-
ра Куросава мынакавалды.

Ынчалажок кажан совет
режиссер айтышкынынын
апол дымга берип эгелээр.
Куросава чачыртпн эгелээр
де! Харын-даа ол-ла эпизодта
катап база тырттырган, бүгү
бүтүк адыш чаккан: «ийгиң

дубль эки болду» деп башта-
тыган.
«Дерсу Узала» фильминде
кол болган эпизод роллары-
га 30 актёр — шилди алыр
дээр, ол 7000 артистер-
дин фото-чуруктарын көргөн!

Дерсу Узаланын ролунга
апол актёр Тосифо Мифуэди
алыр дээр, оозунуң — тайк
чок болган. Оон Максим Му-
зукту тып алдымыс. Грим ше-
пелдесин кылды, сөгөң, эриң
саларын чачыкыры каан. Ку-
росавата олар таарышпаан.

— Бодунуң салы үзүң! —
деп, ол савалдаш, доран-на
Музуктан айтырды: — Са-
лыңар каймы кире тиер ийик!

— Шуут-ла, үймес чүсө-
ле болгай — деп, Музук каттыр-
ды — Ажыраа оң бис ма-
наар бис — деп, Куросава түң-
дөп катды.

Ол үени бис 180 хонук ма-
наа келдыве!

— Кинога мени хат ажил-
лаар кижж деп Японияда чу-
гаалажыр чүсө ийик — деп,
Акира Куросава бир катап
чугаалады.

— Ынчанаш дээрги Куросав-
анын хат кижж дээр-ле бол-
гай — деп, режиссеруң хе-
рээжн ассистентин «Төрө
Ногам» немел кады.

— Билдигиң-дир, Куросав-
ан — «сипел кижж» мына-
ка! — деп, бирээс баш-
таптанаш, ол өстүн уткаын
аңаа тайкыбырлап берди. Ку-
росава кымдан-даа артык кат-
тырды.

Куросава тырттырышкын
Беткеде аам ол дээр ийик хире
няк белеткелерин бүтүдө би-
лир. Ол мегелеп кылган түсө-
дө хейнү чок, бүгү чүсө болу-
счанд, илап болурун күзөр.

Бир катап ол Дерсу Узаланын
хаван кеткен Музукту, окурт
боолуң пиротехникти, ассистен-
тилерин, дуаалачыларын кел-
диртпн алган.

— Дерсууң, хейнелди де-
зыңар — деп, Акира Ку-
росава чугаалады. — Тапты-
ла маңа — дээр, ченге точка
айтып бергиң.

Максим Музук Куросаваже
аймааран, элдескени көргөш,
айтырды.

— Кай, мен ону келип алган
турумда-ла бе?
— Чок, уштуп ап болур! —
деп, Куросава харыялады.

Арсенев хоорайга турган
(колдуунда бүгү фильмин бис
аңаа тырттырган бис), Акира
Куросава «Тасиана» (остини-
нын чаланың Найрал мж-
жы олурткан.

Дараттамыз эртен эрте
гостиница коридорунга, ула-
ды берген кижж Куросаванын
номериниң чанында ийик-
бээр кылаштыр турарын, ко-
руп катдым.

— Кимга келдинер — деп
айтырды.
— Ажыраа! — деп хары-
ялды.

— Чүте?

— Билжигиң үзүңү кээп суг-
гарып турарын улазын деп
чугаалаарым ол! — деп, ки-
жж бол-де.

— Тайгата ажиллаарга кай-
дың-дыр кээп — деп, Акира
Куросавадан амык эртемде-
нер айтырган.

— Тергилең! — деп, ол
харыялады. — Мен эки чени-
кип, удуң, амытанпн турдум.
А моон чорудуа, шилде арыг
агаардан аңаа-ла ап алыр
мең!

Москвада Куросаванын
ынак черлери: Кимыл шөл,
Новодевичий монастырь бо-
луш Ленин дагыры. Ол бис-
тин иайышмынамыс белин-
беле үйлээр.

— Москва — делегейде эң
арыг агаарлыг хоорай.

Совет Эмгектинде Куросав-
анын хай-хей өнүктөри бол-
ган тамыштары, оон талант-
чынын үнөмчөкчөти артып
калган. Совет көрүчүлөр япон
режиссерун уран артыган бе-
ли-биле үйлөп, оон ам-даа
чаа, солун фильминин ула-
рерин манал турарлар.

Владимир ВАСИЛЬЕВ,
«Мосфильм» режиссеру.

КУРКЛИ ШООДУП ТУР

Нуркли дээрге Дагестанда бичин суур. Иаш-ла чыл
мурнунда «Нуркли шодуп тур» деп аттыг чындам
чырыкче үнгөн. Солун болганында ол шодулар но-
му дына хей дыларда парлаттыган.

Оон автору М. Бугаевне 1979 чылда С. Сталинский
аттыг республика шаңгалынын лауреады атты тывыс-
кам. «Нуркли шодуп тур» деп номдан каш шоду-
ну очулдулар, номчукчуларыга бараалгаттымыс.

ЭРГИ ДНЕВНИК

— Оон бөгүн черле салдым-
май, чинтип көпчүт көрүп
тур сен — дээр, адамы олунуң
холууда дневникти ап алган.
топтап ажи олурарга, меңа
башкың мындай демдеге-
ли бар болган: — «Кичээлдер-
рогатка-биле ады олурган.
Бир өөрмөкчиги карманча-
ла пага сүп каап болган, оңу-
жукунан кичээл үстүр чаккан.
Ынчанаш, адамын алааже
чалап тур бис».

— Соңузуң мен, ону чүсө
менден чажырып турганым ба?
Сен өөрмөкчиги турган деп ба-
даан мен, а сен школада жоо-
парк тургузуп алган шына-
жы сен. Кандыг, чүү кижж
болушкан турарым ол! — деп,
ада олунуң кырында-ла бар-
ган.

— Атай, ол мээң дневникти
эвес-тир.

— А кыммыл кичээл?

— Билбес мен. Бистин эрги
хааржаныс иштэген тып ал-
дым.

— Чыткан черинге барып
дедир салып каг. Моон соң-
таар мээң чөпшээрелеп чокка
эрги хааржактар үжөп-чинди-
вес сен.

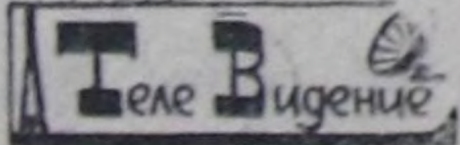
ЧАДАГ-ТЕРГЕ-БИЛЕ ДАГЛАРЖЕ

Суралгы швед чадаг-тергечи Физин Фурье ач
дагылаа хей тренировка кылган чорун турар. Ол
тускай үнүшкүңүн бөдүнүң чадаг-тергечи-биле 24
артыг ашкан, адым хун дургузуда 1,502 километр
черин эртеринге бүтүрн турар.

Чадаг-тергечиниң маршур-
ду көпчүт бедик арт, сымна,
кыжже могал шылаар арта-
арык кызыгарып шуут тур-
бас дээрин шылаадыр баса
күзеп турар мен. Но үнүш-
күн-биле ол кызыгарырын
дугайында билгити адым.
даа чадалас — деп, Ф. Фурье
«Трибюн де матен» солуга
берген интервьюга дем-
деген.

Кир бижилдеринге идесен ту-
рар. Ынчалза-даа спорт-
кыжже могал шылаар арта-
арык кызыгарып шуут тур-
бас дээрин шылаадыр баса
күзеп турар мен. Но үнүш-
күн-биле ол кызыгарырын
дугайында билгити адым.
даа чадалас — деп, Ф. Фурье
«Трибюн де матен» солуга
берген интервьюга дем-
деген.

«Труд» солундан.

СЕНТЯБРЬ 1979
БИРНИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

«И» — «У». Информацион-
ная программа. 8.40 — Эртенги су-
ла шимчелени: 9.00 — Улугу
хонук херекселдериниң
«Орус» угулаалар оро-
нуңа кууселден. 9.30 —
«Силерге, ада-мелер». 10.00 —
«Советтер» болган «Жи-
дыра». 10.30 — Г. Ге-
дель. Оркестрдиң арфата
комперт. 10.40 — «Спортто-
чу» 38-жн таракы. 10.50 —
Ону шылаар елер. 11.35 —
Ада-арыг ажиллаачымын
күлүп. Владимир, Архан-
гельск областтарын, болган
Карель АССР-ниң арга-арыг
ажыллаачыларын дугайы-
да өчөрс. 12.10 — Уран ги-
настикка ССРЭ чемпионды.
12.30 — «Челюсти». Улугуң
чугаалаларын IV делегей
фестивалынын телепрогра-
ммы: «Москвалың тапшы-
ла». (Мексико). 13.00 — «Хочот-
поз туружунда». Дайын хоо-
лупарынын Совет комитети-
ниң 25 тымыга. 14.00 — Б-
сүн делегейге. 14.15 — Улугу-
гарга фильм. «5» «а» мас-
каны муңкелерин. 15.55 —
«Ном» — пайрадыктын өнөк-
челди. Москвалың 3-дү ном-
лар делегейини дугайында.
16.00 — «Дирг амьтаннар ду-
гайында». 17.40 — Политикти
таймзырлаачы В. А. Бестов-
туң боселды. 18.10 — 18.25 —
Пансар. 18.25 — ССР Эмгекти-
ниң Күрүнелди академикти
Биче театрынын «Орулалыч
тер» деп фильм кишин. А. П.
Островскийниң ийиктиң ду-
гаар. 21.35 — 00.25 — ССРЭ-ниң
улугуң артып В. Шолохов
биле орус улугуң В. Андреев
аттыг оркестриниң концерти.
Төмөндө — Мекхалар.

ИЙИНИ ПРОГРАММА

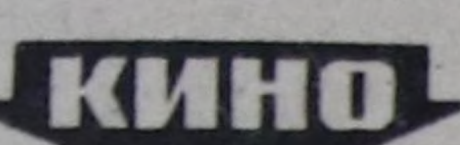
МОСКВАДАН
14.20 — Чаа өстөгөннөрлө
телекүзү. 15.40 — А. Штейн
«Уениң чачыралың». Мос-
квалың сатра театрынын
фильм-шын. 18.00 — «Дил-
лар» арты. Фильм-концерт.
18.30 — «Музыканың кино-
с». 19.00 — «Тернотаның ду-
лугуру». Документалды
телефильм. 19.15 — Спорт
программасы: аар атлетикти
делегей болган Европа чөм-
пионады. Францидан лам-
чыла. Аат спортуна Европа
чемпионады. Австралидан лам-
чыла. 20.00 — «Тамчытты
улугуң чыттар!» 20.15 — «Па-
дышмы». 21.00 — «Уе». Па-
формастың программа. 21.35 —
23.00 — «Сөвүт дүйм». Ура-
нелеч фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кызылдың агар станция-
зын мезгилдең дуугар
адыра, бөгү республикага
бүргө, азыр, чамын тер-
зегте биче чаар. Мурну-ба-
рыш чүк уламышымын
хаттын дүргөн секундда
0-14 метр чедер. Агарын
температурамы 16-21 градус
чымыр.

Кымыла бүргө, азыр, эр-
те биче чаар. Мурну-ба-
рыш чүк уламышымын
хаттын дүргөн секундда
0-14 метр чедер. Агарын
температурамы 19-21 градус
чымыр.

СЕНТЯБРЬ 1979
«НАЙРАЛ»: «Ашаа тер-
гичи эки кижж». 9.30, 11.20,
13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узат-
кан), 21.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: Киночымыда
9.30, «Ашаа Регия» 11.00, 13.00,
15.00, «Дымтанпн турарлар-
ның амьдаралында» 17.00,
18.50, 20.30 (узаткан) шактар-
да.
«ВОСТОК»: «Хуулаалың бо-
лушкун» 15.00, 16.50, 18.40,
20.30 (узаткан) шактарда.

Кызылдың өңтө уламышы-
нык 1969 чылдын февраль 21-
де Елизавета Саргатовна
Сүе-Мадырнын адыга ты-
мысканы № 820860 липому
үчкелени барыдаалаан, ону
күп чок деп санаар.

«Хөл кыдында» деп В. СЕМЕНОВИЧНИН фотоэтуду.

ӨННУКТЕРНИ ЧЫЫПТУР

Сочи. Сентябрь 16. (СЭТА-
нин корр.). «Фестивальны»
концерт азынчы чанында
дигиң фаналары чырыккан
сесерикчи ири динчатып
негелен. Херээсн кижиниң
хооң үнү танышым аяланы
бидирип турар, аңаа үнөш-
тар оолдар ооңуң ырашты
«Красная гвоздика» деп муз-
ыктың фестивалдык киржик-
чилериниң бир тамдымы ол.
Олар харын үргүлүч мынаар
хол-хоолдарында туттуп ал-
ган репетициялардан эң не-
гизлөр: конкурсу талаа-биле
кажыкчылар, амыдырада —
өпнүктөр. Ортунда француз
мрааы Даниэль Вильер эн-
тиле башп чорур — ону
Сонте мурунда болган фес-
тивалда үлү тамып алган
болган оң мраларыга хан-
дышкан.

— Чаагай күзөл болган
бот-боттары бидиришн дуу-
у — бо ири байырамынын
нажыны сажышкан арткы
каар хол-ла чүтүр ол — деп,
Даниэль чугаалады. — Бис-
тер аңгы-аңгы чурттардан
келген, аңгы-аңгы дымдарта
чугаалажыр бис. А мралары-
мың аңгыс чүтү дугайында —
ол хөргө төбөңдүр, тайбын
мжжикерте дык-ла чутула
чөркө. Оон аңгыда бистин ир-
дарымыста күш-ажылдык бол-
гон шыныкылдыр өөрүшкү-
лүң дугайы, кижиниң ас-ке-
ненин дугайың чугаалап
турар.

Оз бүгү дугайы Даниэль
Вильер боду, бичин француз
хоорай Шаревскийтин мэри-
на дуулаакчымы, ийи уру-
нун иези Мэзер, Тбилис
чүртүгү студент, фестивал-
дың эң анык киржикчиси
Тамара Гвердцители, Панама-
ның национал гвардиязын
сержалымы Барес Рохер Ар-
мавдо, Сандиясчон фронту-
нун дайынчысы, шүдүкчү
болган композитор Бустос
Селедон Сальвадо болган се-
келер-даа ырааыларар.

Конкурстун бөгүнү про-
грамманың совет мрга турас-
кан. Киржикчелерге бөдүн-
дө таарышкан кандыг-даа
болза адытан шилди алыр
эргени берген. Даштын ар-
тистер совет чүтүр-даа бис-
тарынын сеткил-төөнүңте, бо-
ладарыңа, күзөл-сорууңа
тааржыр чүдүлериң тып ап
туралар. «Нарангы дүн» деп
мрын күсөткен Бау Нган Са-
фуюн («Лас») бөдүнүң от-
бүзүңнүң болган төрөн чүр-
тууң салым-чолуңга үлө-
жип турар чүдүлериң тып ир-
лаан. Болгар мраларылар Ма-
риана биле Тодор Трайче-
втериниң мраланы «Алеша» деп
ырааң фишмелден делегейиң
камылап алган совет дайы-
мылаа хавы өөрүп четти.
Ришканынн сеткишкенин
билип олдуус. «Ымчак сет-
кил» деп ирин Космача Лау-
ри («Руба») сажып-сеткилде
дөп турар кылдыр мралан.

«Мээң адресим — Совет Эм-
гек» — деп, бистин чүртүгү-
ска мынакчымы Жером Ба-
на (Конго) ыңчаралерей-
дөө, Анык артистер оон
аңгыда кезеде чалыч «Казы-
шамы» программаныңа кир-
гени чугаажок, ол мр бүгү
делегейини улаустарыга ча-
гыс өткит чоруктуң, эң-сетки
катыштырылганың болган
найырадык символу болу
берген.

Чамдыкта билиривес орус
сестерин аалчыларын адыра
арай чинчигизм-даа дин-
чалыр болза, чүтө ири-биле
дамчылып болур амьдар-
дың магалын, чалым лаам-
нын өөрүшкүзү млап биди-
нер болду.

— Кезеде күнөш турару! —
бистин бамбурзавистин аны-
актарынын амыг күзө-
лүн оон өскөзү тып өлөрдү
арга бар бе? — деп, Эвадор-
дан келген анык коммунист
Мигель Мора чугаалай-дыр. —
Од иршын мен митингтерге
күсөлжип турар мен, ону
коммунистер-биле кады со-
ниал хонжуде дөш демисе,
жип турар бистин аныкта-
рымыс билер болган аңаа
ынак.

«Кезеде күнөш турару!»
дөп кыты сестер чачыла-
ган, өңдүлери болган чан-
тың эң-сеткилдерини чыткан
ири далай кырында ужу-
туп тур.

ХОПТАКПАН КАНЧАП КУРУГЛААНЫЛ

Хоптакпан бир-ле кезеде ко-
жаам. Ак-оолдун бажыныга
барган. Оозу мына деп-тир:
— Чыге-Кырга кара-күш
ойнууда куштар хөлөк ойнай
берип-тир. Ону барып манал

Хоптакпан боданмай-даа
мынаа дээр:
— Көпүс чай чок мен. Сө-
лүдө болгай аш — А бүдү
иптинде мынаар болал оу-
рган: «Ол кара-куштарын бо-
дум чааскан барын ады-ла
алгай мен. Ак-оолду, артык
кижини, эдиртес чор боор».

Ол чытын час эрте дүшкөн.
Хар апрельдин чавында-ла
эстип-хайып калган. Хир
чашканы кара-куштар дыка
эрте ойлап эгелээр.

Эртенги магалда оозала-
зын-биле Хоптакпан кожомнада
Ак-оолга билдиртес дээр.

Чыге-Кырын эң-ээдинде
оргулаш кара ээни бар. Чүс-
түс харын, күсүл четтес
чоон, чолур пештер, ол ор-
гулашта эртенги сырныга баш-
тары коогайып, бөдүктарын
хөлбенидир чоргар чайганып
тургулаан. Пештериниң аразы
шаарар, бөдүктары чүтө ор-
гузуптар өрү үтүлгөн, иччал-
лааа өрү көргө дээр коюла-
ды, чүте дээр бөдүктар ту-
душкан, дүзүнчелерек апар-
ган.

Чыге-Кыр эртен дүңээрэк,
Кырын кыш шайгар даш-
тарды. Ынчанаш кара-куш-
тар акаа ойнал турар.

Хоптакпан ортулаша дыка

эрте чедип келген. Ынаа күн
дээр дүшкөн. Хоптакпан черже
шодуп көрбөй чорал. Ол
аразында чере олурган база
бир кара-куштун мырыңай
кырын орта көргө, оозу да-
дырт-доолурт дээр ужуң
үзгөргө. Хоптакпан менчиз,
алгыштар чаккан, боозун
бизин утуп алган. Орталы-
нып, онгарын келтес, боозун
ушкан кара-кушче улап тут-
каш, мажызын алдыра тыртып
чорда, демгиз чаргыралыр
алгырышкан, чалыныры-
биле курга бөдүктарын уу-чаа
шав, дээрге өрү бөдүрдүр
ушкан, пеш бөдүктарынын
аралыкче адыт кире берген.

Чүте чалгыларын сым-
лаа даям дымалган.
Ушкан кара-куштун дө-
дөдө, Хоптакпан мышта олур-
ган кара-куштун дугайы у-
туп калган. Ынаа кара-куш
ушчала-даа